

חמס הארץ והאחריות על הארץ – לפרשת נח

"וַיֵּרָא ה', כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ, וְכָל-יֹצֵר מַחֲשַׁבֶּת לְבָבוֹ, רַק רָע כָּל-הַיּוֹם. וַיִּנָּחֵם ה', כִּי-עָשָׂה אֶת-הָאָדָם בָּאָרֶץ; וַיִּתְּעֶצֶב, אֶל-לְבוֹ. וַיֹּאמֶר ה', אֲמַחֶה אֶת-הָאָדָם אֲשֶׁר-בָּרַאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, מֵאָדָם עַד-בְּהֵמָה, עַד-רֶמֶשׂ וְעַד-עוֹף הַשָּׁמַיִם: כִּי נִחְמַתִּי, כִּי עָשִׂיתֶם. וְנַח, מִצָּא חַן בְּעֵינֵי ה'. אֵלֶּה, תּוֹלְדֹת נֹחַ: נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה, בְּדִרְתּוֹ: אֶת-הָאֱלֹקִים, הִתְהַלֵּךְ-נֹחַ. וַיּוֹלֶד נֹחַ, שְׁלֹשָׁה בָנִים--אֶת-שֵׁם, אֶת-חָם וְאֶת-יֶפֶת. וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ, לִפְנֵי הָאֱלֹקִים; וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ, חָמָס. וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת-הָאָרֶץ, וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה: כִּי-הִשְׁחִית כָּל-בָּשָׂר אֶת-דֶּרֶכָּהּ, עַל-הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים לְנֹחַ, קָץ כָּל-בָּשָׂר בָּא לִפְנֵי, כִּי-מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס, מִפְּנֵיהֶם; וְהִנְנִי מַשְׁחִיתֶם, אֶת-הָאָרֶץ". (בראשית ו')

שש פעמים ברציפות מוזכרת המילה "הארץ" בקטע זה – אולי כנגד ששת הכיוונים שיש לנו בעולם: ארבע רוחות השמיים מטה ומעלה. (עוד פעמיים "בארץ" – אולי עוד שני ממדים – וכנגדם שמונה פעמים שם ה' – המספר שמונה נחשב כמבטא מהות שהיא מעל לטבע) החמס מתואר בפרשה כחמס שנעשה בארץ וכבר מעיר על-כך ר' חיים בן עטר בפרושו "אורח חיים" – לבל נטעה לחשוב שהכוונה היא לחמס פיזי של הארץ. אולם ניכר מפשוטו של מקרא כי מרכז החטא קשור לארץ. מה יש באזכור מיוחד זה?

ניתן לומר בפשטות שהמילה "בארץ" היא הכתובת של המקום. איפה? בארץ! אלא שאמירה שכזו היא מיותרת, שכן אין לאדם אפשרות למיקום אחר וכי הוא יכול לחטוא בשמיים? הפסוק אומר: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם, לָהּ; וְהָאָרֶץ, נָתַן לִבְנֵי-אָדָם. (תהילים קט"ו) כל המעש האנושי מבוצע על פני האדמה. והארץ היא כחומר יד היוצר האנושי. וכך הוא גם הציווי הראשון על האדם: פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת-הָאָרֶץ, וּכְבָּשֶׁהָ. (בראשית א')

ידועים דברי הרב קוק רבה הראשון של ארץ ישראל: אין ספק לכל איש משכיל והוגה דעות, שהרדיה האמורה בתורה "וַיִּרְדּוּ בְּדִגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם, וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל-הָאָרֶץ, וּבְכָל-הָרֶמֶשׂ, הָרֹמֵשׁ עַל-הָאָרֶץ" (בראשית א), איננה מכוונת לרדיה של מושל עריץ המתעמר בעמו ועבדיו רק להפיק חפצו הפרטי ושרירות לבו; חלילה לחוק עבדות מכוער כזה שיהיה חתום בחותם נצחי בעולמו של ד', הטוב לכל ורחמיו על כל מעשיו... "או מילים פשוטות – האל הטוב לא נתן את הארץ לשליטה "מכוערת" של האדם, אלא למעש חיובי בלבד.

כשאנו קוראים את הפסוק: וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ, לִפְנֵי הָאֱלֹקִים; וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ, חָמָס. וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת-הָאָרֶץ, וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה: כִּי-הִשְׁחִית כָּל-בָּשָׂר אֶת-דֶּרֶכָּהּ, עַל-הָאָרֶץ. מובן לנו מיד ש"הארץ" שהושחתה אינה הארץ הפיזית, אלא ארץ בני אדם, לא הקרקעות הושחתו אלא היושבים עליהן הם שאיבדו זכות ישיבה על הארץ.

כִּי כֹה אָמַר ה' בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הַאֱלֹקִים, יִצְרֵר הָאָרֶץ וְעֲשֶׂה הוּא כּוֹנֵנָהּ. לֹא-תִהְיֶה בְּרָאָה, לְשִׁבְתָּ יִצְרָה (ישעיהו מ"ה)
תפקיד האדם על הארץ הוא לעסוק ביישובו של עולם, מעבר לדרישה המוסרית לחיות
חיי מוסר וצדק. פסוק זה מובא בהקשר ההלכתי, כמקור לחיובה של האישה לעסוק
בפריה ורביה. אך משמעותו הפשוטה היא שעל האדם לעסוק לא רק בענייניו ואפילו אם
ענייניו רוחניים גרידא, אלא מוטל עליו החיוב לעסוק גם בפיתוח היישוב. פיתוח אנושי של
ריבוי האנושות כמאמר המתרגם על הפסוק (בתרגום חופשי): להרבות עליה בני-אדם.
ור' דוד קמחי מפרט: "לא ברא אותה להיות תוהו, מאין אדם ובהמה, אלא להיות יושבים
עליה ואינם מתמעטים".

אמנם המסר המרכזי של התורה בסיפור המבול הוא שהאדם משפיע על הבריאה.
ולדברי חז"ל ההשפעה הרוחנית כל-כך גדולה עד כדי כך ש"השחית כל בשר" נדרש
במשמעות של זנות בין בעלי חיים, שהזדווגו מין בשאינו מינו. אך אין מקרא יוצא מדי
פשוטו ובודאי שישנה אחראיות לאדם על העולם הטבעי כמאמר הרד"ק לדאוג לריבוי
הטבעי של האדם ובעלי-החיים וממילא משמע לדאוג לתנאי הקיום הבסיסיים של העולם.
ניתן לומר שהשחתת הארץ אינה רק במשמעות הרוחנית אלא גם בחוסר הדאגה לטבע.

סיפור המבול הפך למיתוס בקרב עמים רבים שסיפרו אותו בצורות שונות ומשונות כגון
"עלילות גילגמש" ודומיו. אין ספק שהמסר המרכזי הוא שישנה אחראיות של האדם
לעולם. אחראיות מוסרית בראש ובראשונה ואחראיות מעשית "לשמרה ולעובדה"

אֱלֹהֵי תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, בְּהִבְרָאָם: בְּיוֹם, עָשׂוֹת ה' אֱלֹקִים--אָרֶץ וְשָׁמַיִם. וְכָל שֵׁיחַ הַשָּׂדֶה, טָרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ,
וְכָל-עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה, טָרֶם יִצְמָח: כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים, עַל-הָאָרֶץ, וְאָדָם אֵין, לַעֲבֹד אֶת-הָאֲדָמָה.... וַיִּקַּח ה'
אֱלֹקִים, אֶת-הָאָדָם; וַיִּנְחֵהוּ בִּגְן-עֵדֶן, לַעֲבֹדָה וּלְשִׁמְרָה. (בראשית ב')

קישורים:

עלילות גילגמש: http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A2%D7%9C%D7%99%D7%9C%D7%95%D7%AA_%D7%92%D7%99%D7%9C%D7%92%D7%9F%D7%A9